

RÓNAY JÁCINT ÚTTÖRÉSE

Hármas évforduló teszi időszerűvé, hogy megemlékezzünk *Rónay* Jácint személyéről és tudományos tevékenységéről: 150. évvel ezelőtt született, 75 évvel ezelőtt halt meg, 100 éve annak, hogy nevezetes műve a *Fajkeletkezés*, napvilágot látott. Ez az időszerűség azonban nemcsak arra jó, hogy kegyeletünket és elismerésünket fejezzük ki a magyar és katolikus művelődés egyik kiemelkedő alakja iránt, hanem kedvező alkalmul szolgál arra is, hogy levonjuk egy nagy és bátor gondolkodó írásaiból a számunkra még mindig hasznos tanulságokat. Az általa felvetett problémák ugyanis annyira modernnek, hogy nem egyre közülük csak ma kezünk igazában válaszolni.

Rónay Jácint Székesfehérváron született 1814 május 13-án. Atyja szijgyártó mester volt. Középiskoláit szülővárosában, majd Esztergomban végzi. 1831-ben belép a Szent Benedek rendbe. Főiskoláit Győrött és Bakkonybélben végzi, ahol ekkor *Guzmics* Izidor az apát. 1839-ben pappá szentelik. Győrött a rendi növendékek filozófiai tanára. 1843-ban doktorál. Lélektani és jellemtani művei alapján 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1848-ban tábori lelkészként csatlakozik a szabadságharchoz. Világos után az Alföldön bújosdik, majd 1850-ben Angliába emigrál. Magántanítóként él — *Kossuth* fiainak is ő a nevelője — és tudományos munkát folytat. 1866-ban hazatér. 1867-ben az Akadémia rendes tagja, majd akadémiai jegyző, országgyűlési képviselő. 1871-ben kultuszminisztériumi osztálytanácsos, 1872-ben pozsonyi prépost, 1873-ban címzetes püspök, főrendiházi tag. 1871 — 83-ig nevelő a királyi udvarnál. 1889 április 17-én halt meg Pozsonyban.

Szentírás és természettudomány

A geológia és biológia hatalmas előretörése komoly nehézségek elé állította a keresztény hívőket. Rónay Jácint egyik levele (1853), amelyben ifjúkori tépelődéseiről ír, jól megvilágítja a szellemi vajudást:

„... Pannonhegyén ... magányos sétáinkon az illaki erdő árnyai közt társadalmi és vallási helyzetünk fölött oly őszintén, oly szabadon elméledtünk, két fiatal növendék, akik csak akkor szabadultak ki a tanodai nyűg alól s szárnyaikat először használva megkísérték a szabad repülést...! (Ez 1838 — 39-ben lehetett). — Emlékszem még, minő hévvel s mégis mennyi jóakarattal vitatkoztunk ott a Szent Imre-hegy tövében, hova, a hagyomány szerint, első szent királyunk szent fia imádkozni járt. És miről cseréltünk eszmét? Az emberi ismeretek egy új ágazatáról, melynek híre csak akkor jutott el csendes magányunkba, — a földtanról; azon elpusztult világok emlékeiről, melyek a természet fokenkénti fejlődéséről, a szerves élet haladásáról tesznek tanúságot, s azt bizonyítják, hogy évezredek hosszú sorozatának kellett elvonulni, míg végre a rétegeomok színén feltűnt a jelen természet, s mint legutolsó lény, a földi élet fejedelme, az ember! Megdöbentünk! Hogyan egyeztessük ezt meg azzal, amit tanultunk? S ha elfogadjuk e tant, melyet máris fél világ magáénak vall, hogyan nyilvánítsuk, hogyan adjunk meggyőződésünknek kifejezést? Ah, sóhajtánk föl mindketten: mennyit tettek volna Hellász bölcsői a jelenkor ismereteivel? S mennyit tehetnének a XIX. század bölcsői Hellász szabadságával?

Kételyeinket és reményeinket tovább és tovább fűztük a magány csendjében: töviskoszorú volt ez borús homlokunkon. — De mit látni,

mit tapintani lehet, mit az ős tenger-üledék szirtjeiről csak le lehet olvasni, ezt tagadni nem lehet! — Miért ne lehetnének azok a napok, melyekre a Genesis a teremtés történelmét oly meghatározó nagyszerűséggel felosztja, miért ne lehetnének e napok ugyanannyi korszakok? Hiszen ezt már gyanították többen nagy tekintélyű, szent hírű írástudók; és ha így, akkor a szent könyv nem gördítendő nehézséget utainkba. Ott van a teremtés ihletett történelmében megírva a kezdet, a világtalan föld; ott van az özönlő világtenger, mely a mélységet és magasságot elborítja; ott a hullámsírból felmerülő szárazföld, melyen az Úr szavára megindul koronkint és fokonkint az élő természet; ott van az utolsó lény, hogy érzékeny szívvel örüljön a természet szépségének, hogy értelmével használva a természet áldásait, boldog legyen — ott az ember! Földünk egymásra boruló rétegeire is csak ez van feljegyezve. És a teremtés?... Kérdjük a teremtés történelmét ott, hol lehető, hol megfogható, a természet körében; ennek határain túl a megközelíthetetlen, a mindenható Teremtő áll! — Eddigélé azt hittük, hogy a természet úgy került ki a Teremtő kezéből, aminek ismerjük; a Teremtőt odaállítottuk, mint véges lényt, mint embert, minden egyes teremtmény élére! Nem istenibb, nem méltóbb-e Istenhez azon föltevés, hogy a Teremtő mindenható szelleme előidézte földünk s a mindenütt ragyogó világok elemeit, hogy ezeknek az elemeknek sajátosságokat adott, törvényeket szabott... és az elemekből és sajátásaikból a változhatatlan törvények korlátai közt megindult a földalakulás, fölvirult a természet és haladott, és számlálhatatlan évezredek után oda fejlődött, hol jelenleg a természetet, nagyszerűsége előtt leborulva, értelmes lények üdvözlik! E pályán kutassuk a természet titkait, ez úton keressünk meggyőződést, nyugalmat... A kezdetnek kezdete túlesik az emberi ész korlátain, haladjunk ameddig lehet, s ha a jövő titkai felébrednek vágyó lelkünkben?... Reméljük!... Isten velünk!" (*Naplótöredék*, II. 123—127).

Érdeemes a levél végét összevetni azokkal a sorokkal, amelyekkel Darwin néhány év múlva (1859) a *Fajok eredete* című művét befejezi: „Nagyszerűség van ebben a felfogásban, amely szerint a Teremtő az életet a maga különböző erőivel csak néhány vagy csak egyetlen formába lehelte bele; és mialatt bolygónk a nehézkedés megmásíthatatlan törvénye szerint keringett, ebből az egyszerű kezdetből végtelen sok szépség és csodálatos forma bontakozott ki és bontakozik ki még most is.” (Akadémiai kiadó, 1955).

Rónay Jácint meg volt győződve arról, hogy csupán látszólagos a természettudomány és a vallásos hit ellentéte, s igyekezett is feloldást találni arra. Angliai tartózkodásának vége felé, 1865-ben, egy ottani tudományos konferencián röpiratot köröztek erről a kérdéstről. A röpiratot, amelyet 717 tudós írt alá, Rónay eredeti angol szövegével iktatta be naplójába. (*Naplótöredék* IV. 35—37). Fordításunkban magyarul ekként hangzik:

„Mi, alulírott természettudományos kutatók őszintén sajnáljuk, hogy egyes kortársaink a tudományos igazságra irányuló kutatásokat elferdítik, hogy ezzel kételkedésre adjanak okot a szentírás igazságában és hitelességében. Meggyőződésünk, hogy Isten szava a természet könyvében és Isten szava a szentírásban nem mondhat ellent egymásnak, még ha sok tekintetben különbözni látszik is. Tudatában vagyunk annak, hogy a természettudomány nem teljes, hanem fejlődik, és véges értelmünk jelenleg csak arra képesít, hogy mintegy üvegen keresztül, homályosan lássunk. Szilárdan hisszük azonban, hogy eljön az az idő, amikor a két könyv

minden részletben megegyezni látszik. Csak sajnálni tudjuk azoknak hozzá nem értését, akik csupán gyanakodva tudják szemlélni a természettudományokat, amiért némelyek szembeállították azokat a szentírással. Valljuk, hogy minden tudományos kutatónak kötelessége, hogy kizárólag az igazság felderítése végett vizsgálja a természetet. Ezért ha úgy találja, hogy egyes eredményei ellentétben állnak a szentírással, helyesebben azzal, ahogyan ő maga a szentírást értelmezi — s ez lehet téves is —, nem szabad nyomban a saját következtetéseinek igazát vallani és ugyanakkor tévedéssel vádolni a szentírást. Hagyni kell a két véleményt egymás mellett, ameddig Isten segítségével meglátjuk, hogyan lehet a kettőt összeegyeztetni. Ahelyett, hogy kisarkítanók a látszólagos ellentéteket a tudomány és a szentírás között, ragaszkodjunk azokhoz a tételekhez, melyekben megegyeznek.”

Rónay mindenesetre feltűnőnek mondja, hogy az aláírók között egyetlen püspök sem szerepelt. Ám az is igaz, hogy bár azóta száz év telt el, az idézett felfogás még ma sem tudott a vallásos körökben eléggé tért hódítani. Holott ezzel sok félreértésnek és támadásnak vehettük volna elejét.

Rónay Jácint első munkái a lélektan területéről valók: *Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből* (1846), *Jellemismé* (1847), *Arc- és koponyaisme* (1848), *A lélektan természeti rendszere* (kézirat, 1850). Utóbbit Londonban átdolgozta, *Az élet története* címmel (kézirat, 1855). Sajnos csak töredékesen maradt meg; az első kötetet valószínűleg még ő maga semmisítette meg. Tartalmi tervezetéből azonban kitűnik, hogy kora tudományosságát összefoglaló világméretet akart adni: „Teremtő és teremtés — Világalkulás — A földalakulás korszakai — A keletkező földi élet természetes utai — Az ember — Az emberi szellem — ... ezt követendő lélektani rendszerem átdolgozása.” (*Naplótöredék*, II. 123).

Rendkívül érdekes nézetei közül csak néhányat említünk: „A világon minden lény erő s az egész világ erőrendszerekből áll. — A test és lélek közti viszony sokkal bensőbb, mint hogy köztük határvonalat lehetne húzni, a két erőrendszer szakadatlan egészet képez. — Teremtetnie a léleknek nem kell. A természet azon erőivel, melyeket a teremtés pillanatában örökölt, maga idézi elé az életet, és az élet minden nemeit. — Nem a test idézi elé a lelket... hanem a lélek készíti magának a testet.” (*A lélektan természeti rendszere*. Kézirat). Bizonyítani nem tudja ezeket a ma is vitatott állításokat, inkább megérzések ezek, amelyek azóta is kísértenek a gondolkodásban. Gondolatai egyébként sok egyezést mutatnak a jóval későbbi *Teilhard de Chardin* elképzeléseivel.

Darwin és a fejlődés elmélet

Rónay maga is szükségét érzi a kifejezetten természettudományos kutatásnak és ekkor kezd a geológiával behatóbban foglalkozni. Első ilyen műve a *Tűzimádó bölcs* (1860), amelyben korszerű elméleteket ismertet a naprendszer és a föld keletkezéséről, foglalkozik a geológiai korok részletes leírásával, majd a jégkorszakról és a hegysek keletkezéséről szól. Angliában, kirándulásai során, felkereste az ott akkoriban feltárt geológiai lelőhelyeket, barlangokat, és közvetlenül tanulmányozta azokat a tényeket, amelyekre könyvét alapozta.

A geológia Rónay figyelmét is szükségképpen a biológia területére irányította. Lelkesen bekapcsolódott az itt zajló forradalomba és éles szemmel kereste azt az irányt, amelyet fejlődésképesnek ítélt.

Ennek terméke a *Fajkeletkezés* (1864), amely valójában nem más, mint Charles Darwin *On the Origin of Species* (A fajok eredete) című műve első kiadásának rövidített fordítása. Lépésről lépésre követi Darwint és csak itt-ott told be más szerzők nyomán, vagy egészíti ki magyar állattenyésztésből vett vonatkozásokkal.

A bevezetésben rámutat arra, hogyan jutott el a természettudomány a geológiai leletek tanulmányozása folytán a fajok változásának felismeréséig, majd ezeket írja: „A fajok közvetlenül teremtetek, következésképp változhatlanok! — Ez volt az általánosan elfogadott tan, s kevés kivétellel, tán még mindig az uralgó; de aligha csalatkozunk, midőn állítjuk, hogy újabb időben e tant nem annyira a fajok változhatlansága tartja fenn, mint azon körülmény, hogy eddielé még nem sikerült a fajok természetes keletkezését kielégítőleg megfejteni. Míg a fajok létele teremtésből magyaráztattott, addig a válfajok természetes keletkezése csaknem általánosan elfogadott... Ha a fajok változhatlanok... akkor a fajkeletkezésnek kérdése hiú ábránd; de a fajváltozás, a változatok öröklése és szilárdulása tényeken alapszik. Lássuk adatait és törvényeit... A legújabb rendszert Darwin adá, oly tudományos készüllettel, aminővel e kérdés megfejtéséhez még nem fogott senki. Jelen feladatunk, e rendszert fölveiben megismertetni.”

A mű befejezésében felveti Darwin elméletének legnagyobb nehézségét: a fajok közti keresztezés terméketlenségét. „Ha Darwinnak, vagy bárki másnak sikerülend az említett terméketlenséget tökéletesen meggyeztetni a választás elveivel, pedig hog egy meg fog történni, nem kételkedünk, a rendszer állani fog; mert... oly felvilágosítást és magyarázatot nyújt, minőt eddigelé még nem bírtunk.” Majd így folytatja: „Van a természetes fajkeletkezésnek még egy sajátos nehézsége, mely nem elveire, hanem elveinek alkalmazására vonatkozik, s ezzel legtöbbször találkozunk. E rendszernek, mondják sokan, nincs kezdete, nincs vége! Azaz nem szól a szerves élet eredetéről, s midőn a legnemesebb földi lényig, az emberig jut, elnémul.”

A élet eredetét illetőleg Rónay szerint még sok őslénytani lelet és laboratóriumi vizsgálat szükséges. A fejlődésnek az emberre való alkalmazására maga Darwin említett művében még csak egy mondattal utal: „A jövőben... világosság derül az ember eredetére és történetére is.” Rónay bátrabban néz szembe a kérdéssel. Szerinte legelőször is tökéletesíteni kell a fejlődéseméletet. Meg kell találni az emberhez közelítő állatfajokat és meg kell találni azokat a bizonyítékokat, melyek szerint az ember ősei elég hosszú ideje élnek a földön. Ezért szükséges, hogy a természetes kiválogatódás elve alkalmazható legyen az ember kialakulására is. S minthogy Darwin idevonatkozó könyve akkor még nem jelent meg (csak 1871-ben), *Huxley* és *Lyell* műveinek kivonatos fordítását csatolja a saját munkájához. Ezek a szerzők már levonják az addigi leletekből is a következtetést: volt ősember, az ember és állat között testi vonalon van folytonosság és csak a szellemi fejlettség különbözteti meg őket. Azt mindenestre ők is látták, hogy a tényanyag még kevés, és további szorgos kutatómunkára van szükség a kérdés tisztázásához.

Rónay Jácint ezekkel a felismeréseivel és állásfoglalásaival élenjárt Magyarországon. Miként *Bartucz* Lajos is rögzíti: „Az ősember kérdését először ismerteti magyar nyelven, az akkori viszonyokhoz képest meglepően bátor természettudományos szemlélettel.” (*Embortan* I. 106). S Rónay ettől kezdve élete végéig nem szűnt meg cikkeket írni, előadásokat tartani geológiai és antropológiai témákról. Tudományos akadémiai székfoglalója (1867) is „az ősemberek haladásáról” szölt.

A kortársak és az utókor ítélete

Joggal felmerül a kérdés, hogy miként fogadták Rónay Jácint írásait, előadásait egyházi körökben. Hiszen száz esztendővel ezelőtt még másként értékelték a szentírást, mint ma, és a fejlődéstörténet szószólói gyakran kerültek szembe az egyháziak véleményével.

Annak semmi nyomát sem találtuk, hogy rendje részéről valaki is kifogásolta volna Rónay Jácint természettudományos munkásságát. *Klinger* István budapesti egyetemi teológiai tanár támadta meg először, 1847-ben, amikor Rónayt miniszteri osztálytanácsossá nevezték ki: „Hogyan eshetett rá a választás, ki a természettudósok rimaszombati gyűlésén az ő barlangokról értekezve, oly időkről szólt, melyek nincsenek megírva sem a szent könyvben, sem a történelemben.” (*Naplótöredék*, VI. 75). Ugyanebből az évből való ez az újsághír: „A székesfehérvári püspökséget Rónay Jácint nyerendi el, miután a Szentszék nehézségei elhárítvák, s elég, ha az esztergomi érseki szék előtt visszavonja természettudományi dolgozataiban nyilvánított elveit. Rónay meghajolt, nincs többé nehézség.” (*Naplótöredék*, VI. 75). A közlemény nem felelt meg a valóságnak. Rónayt nagyon bántotta a dolog. Előbb arra gondolt, hogy a nyilvánosság előtt igazítja helyre, de azután beírta azzal, hogy csupán naplójában válaszol rá. „Ígénytelen természettudományi dolgozataim miatt — írja ebben —, tudtommal, az egyházi hatóságok körében, nem voltak eddigelé nehézségeim; de ha lennének, biztosítom őket, hogy tudományos kérdésben csak az illető helyen, a tudomány terén, s csak érvek előtt hajlok meg, tekintély előtt nem.” (*Naplótöredék*, VI. 76). Hasonló eset ismétlődött meg akkor, amikor a veszprémi püspökséggel kapcsolatban kezdték emlegetni.

A *Religio* című katolikus lap többször támadta Rónayt, bár később nekrológiájában maga is megállapította: „Hogy megység főpásztor nem lett belőle, annak csak egy akadályja volt: Rónay szerénysége.” Támadások érték Rónayt halála után a *Magyar Sion* és az *Egyházi Közlöny* részéről is. *Pór* Antal pozsonyi kanonok megrovóan szóvá is teszi, hogy „a hithű és katolikus” sajtó támadta meg Rónayt természettudományos dolgozataiért s támadta volna még sokáig, ha a bécsi pápai nuncius ki nem jelenti, hogy „természettudományos dolgozatai nem okoztak nehézséget püspökké való kinevezésében.” (*Acsay: Rónay Jácint élete*, 254).

Valójában tehát a túlbuzgó fontoskodás és gyanúsítgatás szintjén sohasem ment túl Rónay természettudományos munkásságának kifogásolása, s arra is magas egyházi helyről cáfoltak rá. Köztudomású egyébként, hogy az egyháziak antidarwinizmusa csak később élesedett ki, amikor Darwin tanait a vallás és az egyház ellenében igyekeztek a kinyilatkoztatással szembeállítani. Sajnos, az egyháziak részéről is sok illetéktelen túlzás történt akkor. Ez a legfőbb oka annak, hogy a katolikus köztudat még ma is sok előítélettel tekint erre a kérdésre. Pedig a modern vallásos ember eszménye nem lehet más, mint az az Istenbe vetett szilárd hit, amely komoly természettudományos műveltséggel párosul és egészül ki. Ezért olyan vonzó ma Teilhard de Chardin világképe is.

A Teilhardéhoz hasonló tulajdonságok voltak meg Rónay Jácintban, a száz év előtti természettudósban és filozófusban. Ő már akkor világosan látta a problémákat és már akkor körvonalazta a megoldásokat. Nem új tudományos tények felfedezése, hanem a meglévők rendszerezése, ismeretése és belőlük bátor következtetések levonása az, amiben Rónay Jácint igazán nagy. Kár, hogy gondolatait nem ismerték szinte még kortársai sem, s így ezek nem is hathattak. Csak most, az évszázad távolából tudjuk valójában csodálni és értékelni őt.